

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دهم، شماره چهارم (پیاپی ۳۸)، زمستان ۱۴۰۰

شاپای چاپی ۲۳۲۲-۲۱۳۱ شاپای الکترونیکی X۴۷۶-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۲۲۸-۲۰۹

متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی با رویکرد آمایش اقتصادی سرزمین

مورد: دهستان‌های شهرستان میرجاوه

حسین غضنفرپور*؛ دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

صادق کریمی؛ دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

زکریا گمشادزهی؛ کارشناس ارشد دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳/۰۷/۱۴۰۰

دریافت مقاله: ۰۹/۰۱/۱۴۰۰

چکیده

یکی از راهکارهای مهم جهت جلوگیری از ناپایداری روستاها در ابعاد مختلف و حرکت بسوی توسعه پایدار روستایی ظرفیت‌سنجی و متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی می‌باشد. یکی از دلایل عقب‌افتادگی روستاهای کشور ما عدم ظرفیت‌سنجی فعالیت‌های اقتصادی در روستاها و عدم طرح و برنامه مشخص و سرمایه‌گذاری لازم برای توسعه اقتصادی روستاهاست. متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی می‌تواند محرک بسیار قوی در فرایند رشد و توسعه عمل کند و ظرفیت‌های ناشناخته و غیرفعال را به فعالیت وادارد. برای این منظور یکی از شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان در مرز با پاکستان مورد بررسی قرار گرفته است. پژوهش حاضر به بررسی ظرفیت‌های اقتصادی و متنوع‌سازی این فعالیت‌ها در دهستان‌های شهرستان میرجاوه می‌پردازد. این پژوهش براساس هدف جزء تحقیقات کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی-تحلیلی است. جامعه‌آماری پژوهش جمعیت روستایی میرجاوه و نمونه‌آماری در این پژوهش کارشناسان و متخصصان توسعه اقتصادی شهرستان فوق می‌باشند که ارتباط تنگاتنگی با اقتصاد روستایی دارند. روش تحلیل داده‌ها به صورت کیفی و کمی توأمان است به این صورت که داده‌های مربوط از سازمان مختلف جمع‌آوری شد و با استفاده از مدل هفت سرمایه تجزیه و تحلیل شدند و با استفاده از نمودار راداری نمایش داده شدند. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که عمده مشاغل روستاهای دهستان‌ها با توجه به موقعیت جغرافیایی، پتانسیل منابع آبی، ظرفیت مراتع، میزان سرمایه روستائیان، میزان مشارکت اجتماعی روستائیان برای توسعه روستا، ظرفیت‌های گردشگری، ظرفیت‌های محیط طبیعی و پتانسیل‌های حمل و نقل و ارتباطات متفاوت بوده است. سطح توسعه دهستان‌های شهرستان میرجاوه نشان می‌دهد بیشترین ظرفیت به ترتیب در روستاهای دهستان‌های لادیز، تمین، انده، جون‌آباد و حومه و کمترین ظرفیت به ترتیب در روستاهای دهستان تهلاب و سپس ریگ‌ملک وجود دارد.

واژگان کلیدی: اقتصاد روستایی، متنوع‌سازی، آمایش سرزمین، شهرستان میرجاوه.

* mal380@uk.ac.ir

(۱) مقدمه

مهم‌ترین ویژگی ساختار اقتصادی روستاهای کشور، فقدان تنوع در بسترهای اقتصادی و فرصت‌های شغلی است. در این راستا، رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی به‌عنوان راهکاری مفید که بسیاری از نظریه‌پردازان توسعه به منظور کاهش اثرات این ساختار و در چارچوب الگوی توسعه‌پایدار بر آن تأکید دارند، ارائه شده است. بروز بحران‌های محیطی مانند کم‌آبی در جوامع روستایی موجب زوال مهم‌ترین رکن اقتصادی و بزرگترین منبع درآمد خانوارهای روستایی یعنی بخش کشاورزی می‌شود. با از بین رفتن کشاورزی بیکاری افزایش یافته و اقتصاد روستایی ناپایدار می‌شود. امروزه اغلب نظریه‌پردازان توسعه، جهت مقابله با بحران‌های محیطی و پایداری اقتصاد روستایی رویکرد متنوع‌سازی به فعالیت‌ها را پیشنهاد نموده و این رویکرد را لازمه اقتصاد پایدار می‌دانند. پژوهش حاضر به بررسی ظرفیت‌سنجی و متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستایی با رویکرد آمایش اقتصادی می‌پردازد تا بتواند زمینه‌های توسعه اقتصادی را به‌عنوان پیشران توسعه پایدار در دهستان‌های شهرستان میرجاوه را فراهم نماید. هر فعالیت اقتصادی نیازمند یک بستر مکانی است که در علم جغرافیا فضای جغرافیایی نامیده می‌شود (شفقتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱). به همین دلیل محققان و کارشناسان توجه ویژه‌ای به آمایش سرزمین داشته و بر پایه مدل‌های اکولوژیکی سرزمینی منابع سرزمین را با روش‌های منابع شناسایی، ارزیابی و به منظور اهداف خاصی قابلیت سنجی می‌کنند (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۸). حوزه‌های روستایی نیز به‌عنوان قاعده نظام و فعالیت ملی، نقش اساسی در توسعه ملی ایفا می‌کنند؛ چرا که توسعه پایدار سرزمین در گرو پایداری نظام سرزمین است و پایداری فضاهای روستایی در ابعاد مختلف می‌تواند نقش موثری در توسعه ملی و منطقه‌ای داشته باشد (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۸). با این وجود در نواحی روستایی امروزه چالش‌های زیادی بخصوص در زمینه مسائل اقتصادی وجود دارد. از سوی دیگر در قالب توسعه و توسعه پایدار، در راستای کاهش فقر روستایی و کاهش اثرات اجتماعی و زیست‌محیطی ناشی از نابرابری در حوزه‌های شهری و روستایی، پایداری اقتصادی در کانون توجه بوده و به‌عنوان نقطه شروع جهت رسیدن به توسعه پایدار از سوی مراکز بین‌المللی معرفی گردیده است. به‌گونه‌ای که موفقیت در این حوزه، حوزه‌های اجتماعی و بدنبال آن حوزه‌های زیست‌محیطی را تحت‌تاثیر قرار داده و در شکل‌گیری پایداری این حوزه‌ها و استمرار آن در طول زمان و مکان‌های مختلف جغرافیایی موثر خواهد بود. در این مفهوم پایداری اقتصادی یعنی اینکه نظام‌های روستایی در تعامل با محیط اقتصادی رقابتی ماندگار بوده و در زمینه‌هایی چون رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری، اشتغال و... موفق عمل نمایند (علوی زاده و کرمانی، ۱۳۸۹: ۳۱۲). در این بین موقعیت جغرافیایی برخی روستاها این امکان را فراهم می‌سازد که در کنار کارکرد اصلی خود فعالیت‌های دیگری را نیز تجربه نمایند تا از این رهیافت بتوانند موجب بهبود وضعیت اقتصادی و رفاهی جمعیت شاغل در منطقه شوند. یکی از راهکارهای مهم جهت جلوگیری از ناپایداری روستاها در ابعاد مختلف و حرکت بسوی توسعه پایدار روستایی متنوع‌سازی (تنوع‌بخشی) فعالیت‌های اقتصادی است. اعتقاد کلی بر این است که تنوع شالوده و اساس ثبات و پایداری است و هر اندازه سیستمی متنوع‌تر گردد پایداری آن در طول زمان و مکان‌های مختلف نه تنها در مقابل کنش‌های

درونی بلکه در مقابل تنش‌های بیرونی نیز حفظ می‌شود. تنوع‌بخشی به اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی در کشورهای در حال توسعه سبب بهبود فرصت‌های شغلی غیر کشاورزی در مناطق روستایی شده است و همچنین تاثیر مهمی در رفاه کانون‌های روستایی دارد و زمانی محقق می‌شود که با هدایت منطقه بسوی فعالیت‌های جایگزین بر اساس منابع محلی، فرصت‌های شغلی جدید برای نیروی کار در آن منطقه ایجاد شود (سجاسی‌قیداری و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۲). در زمینه رویکرد متنوع‌سازی اقتصاد روستاها، راهبردهای زیادی وجود دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به صنعتی‌سازی روستاها، استقرار صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی و دامی، اکوتوریسم روستایی، ایجاد کارگاه‌های تولیدی و صنایع دستی و... اشاره نمود. در کشور ایران نیز یکی از سیاست‌های مهم که توسط دولت در غالب برنامه‌ریزی عمران روستایی تدوین شده است، سیاست تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی می‌باشد. گرچه پیشینه این سیاست به لحاظ اسنادی به برنامه ششم قبل از انقلاب بر می‌گردد اما آثار سیاست مذکور را می‌توان در برنامه‌های اول و دوم پس از انقلاب نیز ردیابی نمود. به نحوی که افزایش نسبی درآمد روستاییان، ایجاد تنوع در فرصت‌های اشتغال غیر کشاورزی در محیط روستایی از سیاست‌های برنامه اول و ایجاد زمینه اشتغال غیر کشاورزی با تاکید بر ایجاد نواحی صنعتی و استقرار کارگاه‌های صنایع روستایی از خط و مشی‌های اساسی برنامه دوم بوده است. برنامه چهارم بعد از انقلاب نیز توجه به متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی را با تاکید بر توسعه بخش‌های غیرکشاورزی را یکی از برنامه‌های مهم خود قرار داده است. توسعه روستایی در در سیستان و بلوچستان طی دهه‌های اخیر با نوسانات زیادی روبرو بوده است. از جمله مهمترین عواملی که این توسعه را دستخوش رکود گردانیده است می‌توان به مواردی چون تقطیع اراضی، عدم توجه به تنوع اقتصاد روستایی، خشکسالی‌های متمادی و مانند این‌ها اشاره کرد، در این میان نقش خشکسالی از سایر عوامل نیز برجسته‌تر است (جوان و مکرر، ۱۳۸۹: ۵۰). درخصوص بخش کشاورزی باید گفت که رونق اقتصادی روستاهای شهرستان میرجاوه در استان سیستان و بلوچستان تا حد زیادی وابسته به شرایط و استعدادهای محیطی منطقه شامل منابع آب، کیفیت خاک، درجه حرارت، رطوبت نسبی هوا و ... است. بررسی خصوصیات جغرافیایی در این ناحیه نشان‌دهنده این واقعیت است که وضعیت اقلیمی این منطقه محدودیت‌های تعیین‌کننده بسیاری را فراروی رشد بخش کشاورزی قرار خواهد داد و باتوجه به ویژگی‌های طبیعی منطقه، بخش کشاورزی در آینده توان جذب بیشتر شاغلین و افزایش سهم اشتغال را نخواهد داشت (طرح تکمیل و بهنگام‌سازی مطالعات طرح جامع نواحی استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۸: ۲۳). از این رو جهت ماندگار کردن جمعیت در نواحی روستایی و حفظ حیات آن‌ها علاوه بر کشاورزی ناچار به ایجاد فرصت‌های شغلی در دیگر بخش‌ها هستیم که بنظر می‌رسد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی می‌تواند یک راهبرد کارآمد در این امر باشد. در این پژوهش بدنبال ظرفیت‌سنجی و متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای شهرستان میرجاوه در استان سیستان و بلوچستان بر اساس رسته‌های اولویت‌دار تسهیلات اشتغال فراگیر استان سیستان و بلوچستان هستیم.

(۲) مبانی نظری

آمایش سرزمین مقوله‌ای است که از عمر آن مدت زیادی نمی‌گذرد و در واقع اولین بار این اصطلاح را وزیر اسبق بازسازی و مسکن فرانسه کلودیوس پتی^۱ در دهه ۱۹۴۰ به کار برده است و در فرآیند توسعه به سرعت مقبولیت عام یافته است. تاکنون درباره آمایش سرزمین تعاریف مختلفی ارائه شده؛ ولی نقطه اشتراک همه آنها مفاهیمی چون کاربری بهینه، ارزیابی توان اکولوژیکی سرزمین، تدبیر و تنظیم و بهبود شرایط سرزمین است. این مفهوم در عین اینکه یک رشته علمی است، تکنیکی اداری-اجرایی و سیاستی است که به عنوان یک رویکرد میان‌رشته‌ای و جامع، توسعه متعادل و سازماندهی فیزیکی فضا را مطابق یک رویکرد میان‌رشته‌ای و جامع و مطابق یک استراتژی فراگیر دنبال کرده و هدایت می‌کند (Baltic Euroregional Network (BEN), 2008: 16). در عین حال آمایش سرزمین درازمدت و دورنگر و جامع-نگر است و در آن التزام به یک افق و چشم‌انداز بلندمدت ضروری است (ابراهیم‌زاده و موسوی، ۱۳۹۳: ۸). به‌طوریکه آمایش سرزمین با برخوردی کل‌گرا سعی در برقراری هماهنگی و توازن بین طرح‌های منطقه‌ای، بین‌بخشی و رابطه متقابل بین آنها به منظور آماده‌سازی بستر مناسب برای موفقیت طرح‌ها و برنامه‌ها دارد (فرجی‌دانا، ۱۳۷۱: ۱۴). برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین به عنوان یکی از انواع برنامه‌ریزی، علاوه بر دارا بودن تمام ویژگی‌های برنامه‌ریزی، دارای وجه فضایی است. منظور از فضا در برنامه‌ریزی فضایی و آمایشی، فضای کارکردی است که از کنش متقابل بین عوامل انسانی (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، ایدئولوژی و غیره) و عوامل محیطی (انسان‌ساخت و طبیعی) در فرآیند زمان، حاصل می‌شود. برنامه‌ریزی فضایی اگرچه بر سطح ملی تا محلی تاکید دارد اما در عین حال به‌طورخاصی بر مقیاس منطقه‌ای تمرکز دارد و به آن وابسته است. ماهیت منطقه باتوجه به چارچوب نهادی و زمینه تاریخی کشورها متفاوت است. ماهیت و جایگاه منطقه در واقع وابسته به شاکله، چارچوب و الگوی حکومت در کشورهاست (Adams et al, 2006: 5). در چارچوب چشم‌اندازهای جدید، برنامه‌ریزی پیرامون چهار ایده اصلی شکل می‌گیرد: فضایی، پایداری، یکپارچگی و جامعیت. به این ترتیب، بعد فضایی نه تنها دارای اهمیت بسیار است، بلکه به صورت جزء لاینفک برنامه‌ریزی منطقه‌ای در نظر گرفته می‌شود (تقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۲). آمایش سرزمین به خاطر خلق شرایط ثابت‌تر و قابل پیش‌بینی‌تر برای سرمایه‌گذاری و توسعه، به خاطر تضمین منافع جامعه در نتیجه توسعه و به خاطر ترویج بهره‌برداری با احتیاط از زمین و منابع طبیعی در جهت توسعه، برای تامین منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی حیاتی است. از این رو آمایش سرزمین اهرم مهمی برای ارتقاء توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی است (ابراهیم‌زاده و موسوی، ۱۳۹۴: ۳۰). می‌توان گفت، طراحی برنامه‌های آمایش سرزمین، ضرورتی است که در چارچوب هدف‌ها و سیاست‌های کلی توسعه، سازماندهی فضای ملی را پایه‌گذاری می‌کند (زیاری، ۱۳۷۸: ۱۰۲). برنامه‌ریزی منطقه‌ای فرآیندی برای تلفیق برنامه‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با بعد فضایی در جهت تعادل بخشی میان سه عنصر انسان، فعالیت‌ها و فضا، در درون و بین مناطق به منظور دستیابی به الگوی آمایشی مناسب و پایدار است (کلانتری، ۱۳۸۰: ۹۷). امروزه مسائل و مشکلات ناشی

از توسعه ناموزون یا توسعه نیافتگی برخی از مناطق بر کسی پوشیده نیست. از این رو با بررسی سه پدیده اساسی ناهماهنگی توسعه در مناطق، شهرنشینی شتابان و ناهماهنگی توسعه شهر و روستا و کوزه‌های توسعه و مفاک‌های عقب‌افتادگی که نتایج پیشرفت‌های شتاب‌زده اقتصادی در جوامع بشری، به‌ویژه در جوامع در حال رشد می‌باشد، ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای آشکارتر می‌شود (معصومی اشکوری، ۱۳۸۵: ۶۴). بدین منظور یکی از ضرورت‌های منطقه‌بندی، شناخت سرزمین‌های باتوان و قابلیت برای برنامه‌ریزی است؛ توان منطقه با توجه به ویژگی‌های زیست‌محیطی و مدل‌های اکولوژیکی توسعه شهری، روستایی، صنعتی و توریسم مشخص می‌شود (مخدوم، ۱۳۸۸: ۲۲۴). در واقع آمایش سرزمین سیاستی تصحیحی برای سامانیابی بهتر بقایای توسعه بخشی نیست، بلکه هدف آن توسعه فضایی یکپارچه و معطوف به آینده است (فرجی‌دانا، ۱۳۷۱: ۲۲-۲۰). به بیان دیگر، پالایش منطقه‌ای و خلق توسعه موزون و پایدار ناحیه‌ای به عنوان جنبه‌های کاربردی آمایش سرزمین در برنامه‌ریزی منطقه‌ای محسوب می‌شوند و چنین نتایجی به دست نخواهد آمد، مگر با تدوین واقع‌بینانه و صحیح سیاست‌های آمایش سرزمین که مبتنی بر اصول علمی و تجارب موفق در این زمینه است (حسین‌زاده‌دلیر، ۱۳۸۰: ۱۳۳). البته تاکید می‌شود که هماهنگی اثرات نتایج عملکردهای همه مناطق نیز مدنظر آمایش سرزمین است و از ناهماهنگی‌ها جلوگیری می‌کند. مطالعات مزیت‌سنجی منطقه‌ای از مهم‌ترین اجزای تحقیقاتی در تعیین خط‌مشی‌های کلی، سیاست‌های کاربردی و برنامه‌های عملیاتی توسعه مناطق در یک کشور محسوب می‌شود. در رابطه با تعیین مزیت‌های منطقه‌ای، دو رویکرد وجود دارد: رویکرد اول شناسایی مزیت‌ها با لحاظ عوامل کمی و کیفی محیطی (مزیت‌های پنهان) و رویکرد دوم شناسایی مزیت‌ها براساس سوابق تاریخی رشد بخش‌ها (مزیت‌های آشکارشده) است. تعیین بخش‌های دارای مزیت در یک منطقه جغرافیایی، اولاً؛ به جهت تحلیل تأثیرات رشدبخش‌های مختلف بر رشد و توسعه کلی اقتصاد منطقه و برآیند این اثرات در سطح ملی و کلان؛ ثانیاً جهت‌دهی سیاست‌های حمایتی در مناطق (به‌منظور بهینه‌سازی بهره‌برداری از منابع خصوصی و عمومی منطقه‌ای) و در نهایت بهره‌برداری مناسب از عوامل مذکور در سطح کلان اقتصاد دارای اهمیت است. در این میان دو گروه از نظریات مزیت‌سنجی منطقه‌ای با مضمون الگوهای تعیین مزیت‌های پنهان و الگوهای مزیت‌های آشکارشده قابل شناسایی و تحلیل هستند. درحالی که گروه اول به معرفی بخش‌های دارای مزیت بالاتر، با لحاظ عوامل و متغیرهای محیطی موجود، می‌پردازد (ظرفیت‌های بالقوه محیطی)، در گروه دوم از مدل‌های مزیت‌سنجی عملکرد اقتصاد منطقه در توسعه بخش‌های مختلف و عملکرد تاریخی اقتصاد منطقه (اقتصاد بالفعل منطقه) به‌عنوان معیار شناسایی بخش‌های دارای مزیت بالاتر شناسایی می‌شوند (عبدالملکی و اولیایی، ۱۳۹۲: ۱-۲). هدف از تخصیص شدن منطقه‌ای آن است که هر منطقه براساس مزیت‌ها و شایستگی‌های خود و در چهارچوب سیاست‌های کلان سرزمینی در چند رشته از فعالیت‌های اقتصادی، نقش تخصصی ایفا کرده و براساس آن با مناطق دیگر تعامل برقرار کند. براساس نظریه مزیت‌نسبی، در سیاست‌های آمایشی وجود نوعی تقسیم کار میان مناطق برای تخصص‌یابی و گسترش فعالیت‌های خاص در فضاها یا گوناگون جغرافیایی مطرح است. یکی از اهداف اصلی آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی منطقه‌ای تأکید بر گسترش فعالیت‌های صنعتی در فضای جغرافیایی و

تخصص‌یابی منطقه‌ای برای شکل‌گیری تقسیم‌کار فضایی است. این در حالی است که به‌رغم توجه به این موضوع در برنامه‌های توسعه قبل و بعد از انقلاب، در عمل، هدف‌های آمایش سرزمین در ایران تحقیق نیافته و تمرکز فعالیت‌های صنعتی در چند نقطه خاص کشور و توزیع نامتوازن آنها در پهنه سرزمین به یکی از مهمترین مسایل، فراروی سیاست‌گزاران کشور تبدیل شده است (پوراصغر سنگاچین، ۱۳۸۷: ۴-۳).

مطیعی لنگرودی و حجت‌شمالی (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان "موانع و قابلیت‌های تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصاد روستایی در بخش رحمت‌آباد و بلوکات شهرستان رودبار" به این نتایج رسیدند که محیط طبیعی با دارا بودن قابلیت‌هایی مانند: وجود مواد اولیه و خام مورد نیاز با صنایع کشاورزی و صنایع دستی، وجود محصولات متنوع کشاورزی در ارتباط با گردشگری، آب و هوای مناسب و سالم، جاذبه‌های کوهستانی منطقه جهت انجام ورزش‌هایی از قبیل: کوهنوردی، راهپیمایی، دوچرخه‌سواری، وجود چشم‌اندازهای زیبا و فضای سبز مناسب برای توسعه فعالیت‌های گردشگری روستایی، پرورش و تولید گیاهان زینتی و دارویی، وجود شرایط طبیعی برای تولید عسل، وجود منابع آبی از جمله چشمه، رودخانه برای پرورش ماهیان سردآبی، امکان پرورش انواع چوب تجاری بیشترین قابلیت را در زمینه تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی داشته است. جمشید عینالی و همکاران (۱۳۹۵)، به این نتیجه دست یافتند که تفاوت معناداری در دو دوره زمانی قبل و بعد از ایجاد جاده زنجان-تهم-چورزق در مؤلفه‌های تنوع به فعالیت‌های اقتصادی روستایی وجود دارد به‌طوری که مؤلفه‌های تنوع‌بخشی به منابع درآمدی در روستا، بهبود زیرساخت‌های تولیدی و خدماتی به ترتیب بیشترین و سرمایه‌گذاری خارج از روستا کمترین میزان را نشان می‌دهد. اصغری لقمجانی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان "موانع توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی مددجویان تحت پوشش کمیته امداد سیستان" به این نتیجه دست یافتند که موانع و محدودیت‌های مطرح در توانمندسازی خانوارهای تحت پوشش کمیته‌امداد دارای شدت اثرات متفاوتی است و در این میان تاثیر محدودیت‌های منابع آب بر فعالیت‌های معیشتی بیشترین اثرات را به خود اختصاص داده است.

عناستانی و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی با عنوان "تحلیل موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستاهای مرزی شهرستان مریوان" به این نتیجه رسیدند که ساختارهای نهادی-مدیریتی موجود، بیش از سایر محدودیت‌ها، در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر دارد، پس از آن به ترتیب عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی و عوامل طبیعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی مؤثرند. پوررمضان و اکبری (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان "اثرات ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی بر اقتصاد روستایی در بخش مرکزی شهرستان رشت" به این نتیجه رسیدند که در منطقه مورد مطالعه در بخش کشاورزی تنها وسیله‌ای که سبب افزایش تولید، و نیل به خودکفایی و همچنین ورود به بازارهای جهانی و رقابتی می‌شود صنایع تبدیلی و تکمیلی است. سایان و همکاران (۲۰۱۸)، به این نتیجه رسیدند که قطعه‌قطعه شدن زمین یکی از مهم‌ترین محرک‌های تنوع‌بخشی به تولید از سوی

خانوارهای روستایی در آلبانی است. همچنین قطعه‌قطعه شدن اراضی در خانوارهایی که دارای کشت معیشتی هستند بیشتر از خانوارهایی که دارای کشت مبتنی بر بازار هستند باعث تنوع در تولید می‌شود. آگارول (۲۰۱۸)، به "مقایسه عملکرد مناطق پردازش صادرات در کشور هند، سریلانکا و بنگلادش" پرداخت. تجزیه و تحلیل مذکور در قالب مدل‌های اقتصادسنجی و با استفاده از آمارهای توصیفی- ترکیبی مربوط به کشورهای یاد شده، در دو سطح کشور و منطقه صورت گرفت. در این بررسی نشان داده شد عواملی چون: مکان‌یابی مناطق، کیفیت زیرساخت‌ها، کیفیت حکومت، سیاست، امتیازات و ویژگی‌های خاص منطقه، تأثیر مستقیمی بر موفقیت این گونه مناطق، در این سه کشور دارد. اسفانو و همکاران (۲۰۱۸)، به این نتیجه رسیدند که متنوع‌سازی دارای تأثیرات مثبت و معناداری بر رفاه در زمانی که اکثر خانوارهای آسیب‌پذیر به آن متکی هستند دارد و به عنوان یک راهبرد برای انطباق با تغییرات اقلیمی میان مدت و مقابله با شوک‌های کوتاه‌مدت بازار تأثیرگذار است. چنگ پینو همکاران (۲۰۱۷) در پژوهش خود تحت‌عنوان معیشت محلی تحت مدیریت‌های مختلف توسعه در کوه‌های هوانگ‌شان چین با استفاده از مدل رفتارشناختی CBT و مدل LOT به ارزیابی توسعه اقتصادی در دو روستای دره‌های جید و ققنوس پرداخته‌اند. آن‌ها در پژوهش خود از روش معیشتی پایدار برای ارزیابی دارایی‌های محلی معیشت خانواده و تسهیلات سازمانی موجود در این زمینه با توجه به توسعه گردشگری و استفاده از پنج دارایی سرمایه ارزش‌های طبیعی، فیزیکی، انسانی، اجتماعی و ۱۵ شاخص به تحلیل یافته‌های پژوهش پرداختند و یافته‌های پژوهش نشان داد که تمرکز مالی برای CBT به‌طور کلی بالاتر بود. ارزش کلی برای دارایی‌های معیشتی به ترتیب ۰/۸۹ در CBT بود در مقایسه با ۰/۵۹ در LOT که نشان می‌دهد CBT بیشتر به بهبود معیشت در منطقه روستایی کمک می‌کند. بنابراین، CBT باید به‌عنوان سیاستی برای کاهش فقر در چین ارتقا یابد.

لیو و لان (۲۰۱۵)، به این نتیجه رسیدند که این برنامه به‌عنوان یک برنامه مداخله‌ای و معتبر بیرونی برای افزایش تنوع در درآمد و معیشت خانوارهای روستایی عمل می‌کند که تأثیرات آن در میان گروه‌های مختلف روستایی متفاوت بوده است، به طوری که گروه‌های با درآمد کمتر، در تنوع بخشی به درآمد بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته‌اند. لوکیچ (۲۰۱۲) در مقاله‌ی خود با عنوان "اثرات بازارچه‌های مرزی بر عملکرد خرده‌فروشی" معتقد است که در میان عوامل فراوان مؤثر بر توسعه‌ی خرید مرزی نقش تمایز قیمت کالا و خدمات بسیار مهم است. و خرید مرزی به خودی خود عامل تأثیرگذار خیلی مهمی بر توسعه‌بازارهای هدف خرده‌فروشی، عملکرد شرکت‌های خرده‌فروشی و زندگی استاندارد می‌باشد که در مجموع اثرات مثبتی بر عملکرد کلی اقتصاد ملی دارد.

۳ روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش انجام کار توصیفی- تحلیلی است. مبانی نظری و اطلاعات مرتبط با پیشینه طرح و کلیات آن به روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای فارسی و انگلیسی و ترجمه و فیش‌برداری از این منابع به جمع‌آوری مطالب جامع و مستند

در زمینه عنوان تحقیق پرداخته و در مرحله بعد جمع‌آوری اطلاعات محیطی به صورت پیمایشی (میدانی) طی بازدید از منطقه مورد مطالعه و تکمیل پرسشنامه با افراد صاحب‌نظر و دارای شناخت در مورد دهستان‌های شهرستان میرجاوه بدست آمد. براین اساس واحد تحلیل، افراد صاحب‌نظر و کارشناس در زمینه قابلیت‌های دهستان‌های مورد مطالعه می‌باشند. جامعه‌آماری مورد پرسشگری در پژوهش را افراد صاحب‌نظر (کارشناسان و نخبگان محلی) و دارای شناخت در مورد دهستان‌های شهرستان میرجاوه تشکیل می‌دهد. در این پژوهش روش نمونه‌گیری، روش غیراحتمالی "در دسترس" می‌باشد یعنی استفاده از کارشناسان و صاحب نظرانی که به محیط و اقتصاد دهستان‌های شهرستان شناخت دارند. در واقع افرادی از تخصص‌های مختلف و دارای شناخت کارشناسی در مورد اقتصاد، اشتغال‌زایی و شرایط زمینه‌ساز توسعه اقتصادی در دهستان‌های میرجاوه انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از تحلیل‌های کمی و کیفی استفاده شده است که برای طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از نرم‌افزار spss و excel استفاده شده است. جهت تجزیه و تحلیل یافته‌ها از نمودار گرافیکی رادار و مدل تحلیلی ۷ سرمایه استفاده شده است.

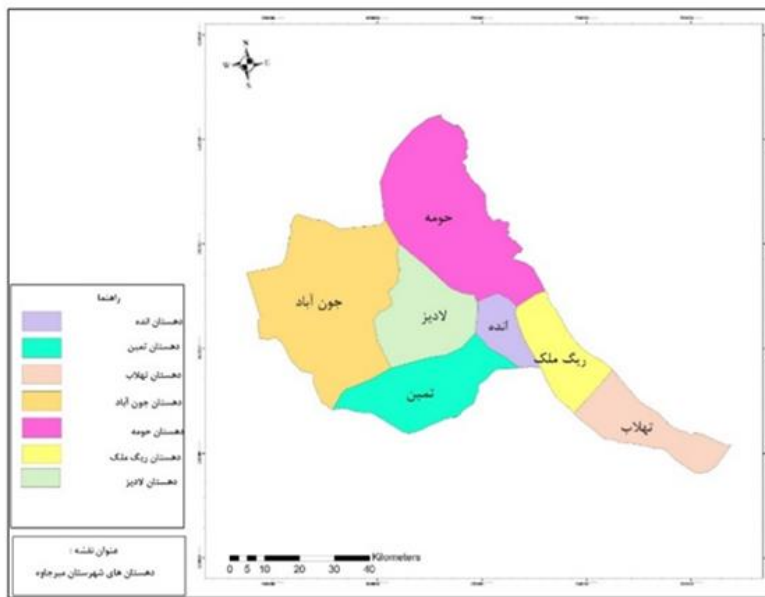
شهرستان میرجاوه در شرق استان سیستان و بلوچستان واقع شده است و بیش از ۳۵۰ کیلومتر با کشور پاکستان هم مرز است. این شهرستان از شمال‌شرق، شرق و جنوب‌شرق به کشور پاکستان و از شمال و غرب با شهرستان زاهدان و در جنوب و جنوب‌غرب با شهرستان خاش ارتباط دارد. میرجاوه در ۲۹ درجه و ۱ دقیقه و ۴۹ ثانیه عرض جغرافیایی و ۶۱ درجه و ۲۷ دقیقه و ۲۲ ثانیه طول جغرافیایی و با ارتفاع ۸۵۸ متر از سطح دریا واقع شده است. شهرستان میرجاوه دارای سه بخش لادیز، ریگ‌ملک و مرکزی می‌باشد. همچنین این شهرستان از هفت دهستان تشکیل که سه دهستان آن در بخش لادیز (لادیز، جون‌آباد، تمین)، دو دهستان در بخش مرکزی (حومه و انده) و دو دهستان نیز در بخش ریگ‌ملک (ریگ‌ملک و تهلاب) واقع می‌باشند. شهرستان میرجاوه دارای ۱۱۵۸۳ خانوار و ۴۵۳۵۷ نفر جمعیت است.

جدول ۱. جمعیت شهرستان میرجاوه در سال ۱۳۹۵

شرح	خانوار	زن (نفر)	مرد(نفر)	جمعیت(نفر)
شهرستان میرجاوه	۱۱۵۸۳	۲۲۳۷۹	۲۲۹۷۳	۴۵۳۵۷

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

شکل ۱. نقشه دهستان‌های شهرستان میرجاوه

۴) یافته‌های تحقیق

بررسی وضعیت بخش‌های غالب اقتصادی در دهستان‌های شهرستان میرجاوه
قابلیت‌های گردشگری دهستان‌های میرجاوه با دیدگاه آمایشی

طبق جدول زیر نتایج نشان داد بیشترین قابلیت گردشگری در دو دهستان تمین و لادیز وجود دارد که در واقع شش تیپ گردشگری خصوصا گردشگری طبیعی، تاریخی و ورزشی در این دو دهستان زمینه مناسبی برای توسعه مشاغل مرتبط با گردشگری فراهم نموده است.

جدول ۲. توزیع قابلیت‌های گردشگری دهستان‌های میرجاوه با رویکرد آمایشی

گردشگری درمانی	گردشگری فرهنگی و بوم گردی روستایی	گردشگری ورزشی	گردشگری تجاری (در ارتباط با مشاغل لجستیک)	گردشگری تاریخی	اگروتوریسم	اکوتوریسم	تیپ گردشگری دهستان
*	*	*		*	*	*	تمین
*	*	*		*	*	*	لادیز
	*					*	جون‌آباد
			*				ریگ‌ملک
							تهلاب
	*						انده
			*	*			حومه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

جدول ۳. مهمترین جاذبه‌های گردشگری دهستان‌های میرجاوه در تیپ‌های مختلف

تیپ گردشگری دهستان	اکوتوریسم	اگروتوریسم	گردشگری تاریخی	گردشگری تجاری (در ارتباط با مشاغل لجستیکی)	گردشگری ورزشی	گردشگری فرهنگی و بوم گردی روستایی	گردشگری درمانی
تمین	چشمه حضرت موسی		خانه‌های صخره‌ای			صنایع دستی سیاه چادر منازل سنگی انواع اغذیه محلی تولیدات دامی عشایر	
لادیز	آبشار لادیز		چاه معدن				
جون‌آباد			چاه معدن				
ریگ‌ملک				موقعیت مرزی			
تهلاب				موقعیت مرزی			
انده							
حومه				وجود گمرک و...			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

قابلیت‌های کشاورزی دهستان‌های میرجاوه با دیدگاه آمایشی:

طبق جدول زیر نتایج نشان داد بیشترین قابلیت کشاورزی در چهار دهستان انده، تمین، لادیز و ریگ‌ملک وجود دارد که در واقع شش نوع محصول غالب در دهستان‌های میرجاوه کشت می‌شود.

جدول ۴. توزیع قابلیت‌های کشاورزی دهستان‌های میرجاوه با رویکرد آمایشی

الگوی محصول دهستان	غلات	علوفه جات	نخیلات	باغات سردسیری	پسته	صیفی جات	سبزیجات
تمین				*			
لادیز	*	*		*		*	*
جون‌آباد	*	*				*	
ریگ‌ملک			*				
تهلاب			*				
انده		*	*		*		
حومه		*			*		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

جدول ۵. مهمترین محصولات کشاورزی دهستان‌های میرجاوه در الگوهای مختلف کشت

الگوی محصول دهستان	علوفه جات	نخیلات	باغات سردسیری	پسته	صیفی جات	سبزیجات
تمین			انار، انگور، زردآلو، شاه توت و ...			
لادیز	یونجه ذرت		انار، انگور،		گوجه، کدو	بادمجان بامیه
جون آباد	یونجه		چاه معدن		گوجه، کدو	
ریگ‌ملک		نخل خرما				
تهلاب		نخل خرما				
انده	یونجه			پسته		
حومه	یونجه					

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

جدول ۶. وضعیت فعالیت‌های خاص کشاورزی در دهستان‌های میرجاوه

الگوی محصول دهستان	گلخانه داری	زنبورداری	شیلات	نوغان داری	داروهای گیاهی خصوصاً زعفران و گل محمدی	کمپوست، پرورش قارچ و ...
تمین		*			*	
لادیز	*	*	*	*	*	*
جون آباد			*		*	
ریگ‌ملک						
تهلاب						
انده						
حومه	*		*			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

قابلیت‌های دامداری دهستان‌های میرجاوه با دیدگاه آمایشی

طبق جدول زیر نتایج نشان داد بیشترین قابلیت دامداری در سه دهستان انده، تمین، لادیز و ریگ-ملک وجود دارد که در واقع چهار نوع محصول دامی غالب در دهستان‌های میرجاوه پرورش می‌یابد.

جدول ۷. توزیع قابلیت‌های دامی دهستان‌های میرجاوه با رویکرد آمایشی

الگوی دام‌داری / دهستان	شتر	گاو گوشتی	گاو شیری	بز	گوسفند	طیور صنعتی	طیور محلی
تمین				*			*
لادیز			*	*	*	*	*
چون‌آباد				*	*		*
ریگ‌ملک	*			*			
تهلاب	*			*			
انده			*	*			*
حومه	*	*		*		*	*

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

قابلیت‌های صنعتی و معدنی دهستان‌های میرجاوه با دیدگاه آمایشی

طبق جدول زیر نتایج نشان داد بیشترین قابلیت صنعتی و معدنی در سه دهستان چون‌آباد، تمین و لادیز وجود دارد که در واقع سه نوع معدن غالب در دهستان‌های میرجاوه یافت می‌شود. شهرستان میرجاوه دارای معادن شناخته شده و با ارزش اقتصادی چون معادن طلائی "پلی متال" سیاه جنگل در بخش لادیز و معادن گرانتیت می‌باشد که گرانتیت آن بسیار مرغوب است. معادن فوق هنوز به مرحله اشتغال‌زایی نرسیده‌اند اما برنامه‌ریزی برای آن در حال انجام است. شهرک صنعتی میرجاوه تاسیس شده است و آماده واگذاری زمین به فعالان اقتصادی است. طبق جلسه با اداره صنعت و معدن و فرمانداری ابراز شد که واگذاری زمین با پرداخت ۲۰ درصد هزینه در ابتدا و بقیه به صورت اقساط طی سه سال می‌باشد. با این وجود استقبال بسیار کمی از این موضوع شده است و چند واحد صنعتی چون کشتارگاه، سردخانه و ... که اقدام کرده‌اند در ادامه کار خود و بهره‌برداری از واحدها انگیزه کمی دارند. به نظر می‌رسد محدودیت‌های مرزی و ثابت نبودن میزان واردات از مرز، کمبود مواد اولیه و نهاده‌ها و تولیدات کشاورزی و دامی در منطقه عامل کاهش انگیزه فعالان اقتصادی برای سرمایه‌گذاری در حوزه صنعت شهرستان است. طبق آمار رسمی اداره صنعت و معدن و سازمان بازرگانی هیچ واحد فعال صنعتی در شهرستان وجود ندارد و تنها واحدهای کوچک کارگاهی چون جوشکاری، نانوایی، نجاری و ... فعال هستند. شناخت استعدادها و امکانات در هر منطقه به منظور توسعه اقتصادی به همراه شناخت کافی از محدودیت‌ها و ضعف‌های منطقه‌ای برنامه‌ریزی بوده که می‌تواند راهبردهای توسعه و سیاست‌های اجرایی را شکل دهد. براین اساس پس از بررسی واحدهای صنعتی و ظرفیت‌های اقتصادی شهرستان میرجاوه نتایج حاصله حاکی از وجود قابلیت‌های بالای منطقه‌ای شهرستان در زمینه صنعتی بوده که با برخورداری از موقعیت مرزی و وجود گمرک، وجود صنایع زیر ساخت‌های مناسب اعم از راه‌های جاده‌ای، راه‌آهن و ... می‌تواند توسعه اقتصادی شهرستان را به دنبال داشته باشد. براین اساس اهم قابلیت‌های منطقه مورد مطالعه به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- نظر به وجود گمرک و بازارچه مرزی و همسایگی با کشور پاکستان شهرستان میرجاوه به لحاظ امکان دسترسی به شرق تا غرب استان و دسترسی به استان‌های داخلی کشور می‌تواند در تأمین امکانات و موازنه منطقه‌ای نقشی مهم را ایفا نماید به طوری که نقش ترانزیتی و خدماتی را با رویکرد توسعه بازرگانی و ... برعهده گیرد. خلاصه اینکه محدودیت‌های وارداتی موجود باید کاهش یابد و ورود مواد اولیه کشاورزی و دامی سرعت گیرد تا با تأمین مواد اولیه موردنیاز صنعت، این بخش در شهرستان فعال شود؛
- از آنجایی که دسترسی به امکانات و زیرساخت‌های مناسب خصوصاً وجود راه آهن و اسفالت، گمرک، سوله‌ها و انبارها یکی از فرصت‌های مناسب جهت توسعه اقتصادی در هر منطقه می‌باشد وجود امکاناتی مانند عبور جاده‌های اصلی زمینی اعم از جاده‌های آسفالتی، شبکه ریلی و نیز برخورداری از فرودگاه در زاهدان (۷۰ کیلومتر) می‌تواند نقشی اساسی را در توسعه فعالیت‌های اقتصادی و با مقیاس منطقه و فرا منطقه‌ای داشته باشد؛ و
- تعداد و تنوع منابع و ذخایر آبی از چشمه‌های کوهستان تا قنوت لادیز و چاه‌های دشت میرجاوه قابلیت بزرگی برای توسعه تولیدات کشاورزی و دامی می‌باشد که می‌تواند محرک توسعه صنعت باشد.

جدول ۸. توزیع قابلیت‌های معدنی دهستان‌های میرجاوه با رویکرد آمایشی

کائولن	مرمر و لاشه مرمر	منگنز	گرانیت	سنگ آهن	خاک صنعتی	طلا	تیپ محصول دهستان
						*	تمین
*	*					* سیاه‌جنگل	لادیز
		*	*		*		جون‌آباد
							ریگ‌ملک
							تهلاب
							انده
							حومه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

وضعیت و ظرفیت مرغداری‌های دهستان‌های شهرستان میرجاوه

دهستان تمین با دارا بودن مرغداری‌های ۷۰۰۰۰ قطعه‌ای که کاملاً فعال هستند بیشترین عملکرد را در حوزه پرورش طیور صنعتی در شهرستان دارد. در دهستان حومه به دلیل گرمای هوا مزیت کافی برای پرورش طیور صنعتی در همه فصول وجود ندارد اما با این وجود به دلیل مناسب بودن دسترسی؛ مرغداری در این دهستان ایجاد شده و با ایجاد سیستم‌های تهویه مناسب فعال است. در دهستان حومه تعداد یک واحد مرغداری ۲۰۰۰۰ قطعه‌ای وجود دارد که کاملاً فعال است. عمدتاً مرغ مصرفی مردم شهر میرجاوه از این مرغداری تأمین می‌شود و در واقع مراکز اصلی تولید گوشت سفید شهرستان محسوب می‌شوند. در درجه بعدی دهستان لادیز با یک مرغداری نیمه‌فعال (با ظرفیت ۲۰ هزار قطعه با مالکیت ریگی) می‌باشد.

با این وجود ایجاد مرغداری با ظرفیت ۳۰۰۰۰ قطعه‌ای در شهرستان نیاز است تا همه مصارف شهرستان را پوشش دهد. از طرفی دیگر به دلیل برخورداری منطقه از چشمه‌ها و قنوات متعدد و منابع آب زیرزمینی؛ قابلیت ایجاد فعالیت‌های شیلاتی در قالب استخرهای چند منظوره و کشاورزی چندکارکردی وجود دارد. در دهستان حومه هیچ استخر با کاربری شیلاتی ایجاد نشده است.

جدول ۹. وضعیت و ظرفیت مرغداری‌های دهستان‌های شهرستان میرجاوه

موقعیت واحد	ظرفیت کامل	ظرفیت مورد استفاده	وضعیت فعال بودن	قابلیت توسعه
دهستان تمین- روستای تمین	۷۰۰۰۰	۷۰۰۰۰	کاملاً فعال	کامل است
دهستان لادیز- لادیز (آقای ریگی)	۲۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	فعال با نصف ظرفیت- یک سالن	قابلیت دارد
دهستانه حومه میرجاوه- پیرامون شهر میرجاوه	۲۰۰۰۰	۲۰۰۰۰	کاملاً فعال	قابلیت دارد
کل	۱۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	-	با توجه به کمبود گوشت سفید و آبریزان در دریا و به صرفه بودن گوشت مرغ نسبت به گوشت قرمز در آینده بازار وضعیت بهتری یافته و قابلیت توسعه مرغداری وجود دارد.

منبع: اداره جهاد کشاورزی شهرستان، ۱۳۹۸

جدول ۱۰. بررسی‌های میدانی قابلیت دهستان‌های میرجاوه در زمینه اشتغال خدماتی، و بازاری

نوع محصول	عمده فروشی	هایپر مارکت	خرده فروشی	خدمات ارتباطی و دولت الکترونیک	خدمات اداری و انتظامی- خدمات سیاسی- آموزشی و بهداشتی	مبادلات در بازارچه مرزی	دهستان
تمین	*	*	*	*	*	*	تمین
لادیز	*	*	*	*	*	*	لادیز
جون آباد	*	*	*	*	*	*	جون آباد
ریگ ملک	*	*	*	*	*	*	ریگ ملک
تهلاب	*	*	*	*	*	*	تهلاب
انده	*	*	*	*	*	*	انده
حومه	*	*	*	*	*	*	حومه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

نتایج نمودار راداری برای ارزیابی کمی وضعیت سرمایه‌ها در دهستان‌ها

طبق جدول و شکل زیر مشخص است که دهستان حومه بخاطر نزدیکی به شهر میرجاوه، گمرک و بازارچه‌های مرزی و همچنین گذر خطوط راه‌آهن و جاده آسفالته ترانزیتی از درون دهستان دارای سرمایه مکانی- فضایی بالایی است و لذا از نظر آمایشی مطلوب است که عمده مشاغل روستاهای دهستان بر مبنای سرمایه مکانی- فضایی خصوصا فعالیت‌های مرتبط با حمل و نقل و لجستیک، بازارچه مرزی، خدمات مصرفی و بازار و خرده‌فروشی و عمده‌فروشی باشد. دهستان انده بخاطر نزدیکی به شهر میرجاوه، و بازارچه‌های مرزی دارای سرمایه مکانی- فضایی نسبتا بالایی است. سرمایه طبیعی روستا نیز بدلیل عبور رودخانه فصلی از درون روستا، وجود زمین‌های حاصلخیز و منابع نسبتا مناسب ارزیابی می‌شود. لذا از نظر آمایشی مطلوب است که عمده مشاغل روستاهای دهستان بر مبنای سرمایه مکانی- فضایی خصوصا فعالیت‌های بازارچه مرزی، و سرمایه طبیعی کشاورزی کم نهاده و پرورش دام و طیور باشد. دهستان تتهلاب بخاطر نزدیکی به شهر میرجاوه، گمرک و بازارچه‌های مرزی و همچنین نزدیکی به خطوط راه‌آهن و موقعیت مرزی دهستان دارای سرمایه مکانی- فضایی بالایی است و لذا از نظر آمایشی مطلوب است که عمده مشاغل روستاهای دهستان بر مبنای سرمایه مکانی- فضایی خصوصا فعالیت‌های مرتبط با حمل و نقل و لجستیک، بازارچه مرزی، خدمات مصرفی و بازار و خرده‌فروشی و عمده‌فروشی باشد. دهستان تمین بخاطر جاذبه‌های ارزشمند گردشگری چون: همجواری با کوه تفتان و وجود چشمه‌های جاری، رودخانه تمین، معماری صخره‌ای تمین، کوه‌ها، مناظر طبیعی حیوانی و گیاهی، جذابیت اقلیمی و قابلیت بالای گردشگری طبیعی دارای سرمایه طبیعی بالا است و در کنار آن از سرمایه اجتماعی و انسانی خوبی نیز بهره‌مند است و لذا از نظر آمایشی مطلوب است که عمده مشاغل روستاهای دهستان بر مبنای سرمایه طبیعی خصوصا فعالیت‌های مرتبط گردشگری و کشاورزی کم نهاده و پرورش طیور باشد. دهستان لادیز بخاطر مزیت اقلیمی دهستان برای کشت‌های زراعی بهاره و تابستانه، هزینه پایین و یا بدون هزینه بودن استخراج آب برای فعالیت‌های کشاورزی، وجود ذخائر و منابع آب شیرین، استعداد کوه‌های اطراف تا قله تفتان برای پرورش زنبورعسل ارگانیک، گیاهان دارویی طبیعی و خودرو و استعداد منطقه برای کشت گیاهان دارویی دست‌کاشت، جذابیت اقلیمی، دارای سرمایه طبیعی بالا است. لذا از نظر آمایشی مطلوب است که عمده مشاغل روستاهای دهستان بر مبنای سرمایه طبیعی خصوصا فعالیت‌های مرتبط کشاورزی و پرورش دام و طیور باشد. دهستان جون‌آباد بخاطر مزیت نسبی دهستان برای کشت انواع باغات سردسیری، استعداد بی‌نظیر منطقه در پرورش بز کرکی و تولید محصول کرک، مراتع باز و مزارع مزیت نسبی برای پرورش انواع دام سبک گیاهان دارویی طبیعی و خودرو و استعداد منطقه برای کشت گیاهان دارویی دست‌کاشت، جذابیت اقلیمی، دارای سرمایه طبیعی نسبتا مناسب است. لذا از نظر آمایشی مطلوب است که عمده مشاغل روستاهای دهستان بر مبنای سرمایه طبیعی خصوصا فعالیت‌های مرتبط کشاورزی کم نهاده و پرورش دام سبک (بز) باشد. دهستان ریگ‌ملک بخاطر نزدیکی به شهر میرجاوه، گمرک و بازارچه‌های مرزی و همچنین گذر خطوط راه‌آهن و جاده آسفالته ترانزیتی از درون دهستان دارای سرمایه مکانی- فضایی بالایی است. همچنین دارای آب زیرزمینی مناسب و اراضی مستعد برای کاشت علوفه‌جات

و نخلیات است. لذا از نظر آمایشی مطلوب است که عمده مشاغل روستاهای دهستان بر مبنای سرمایه مکانی- فضایی خصوصا فعالیت‌های مرتبط با حمل و نقل و لجستیک، بازارچه مرزی و فعالیت‌های کشاورزی نظیر کشت علوفه‌جات، نخلیات و پرورش شتر باشد.

جدول ۱۱. وضعیت سرمایه‌های موجود در دهستان‌های میرجاوه

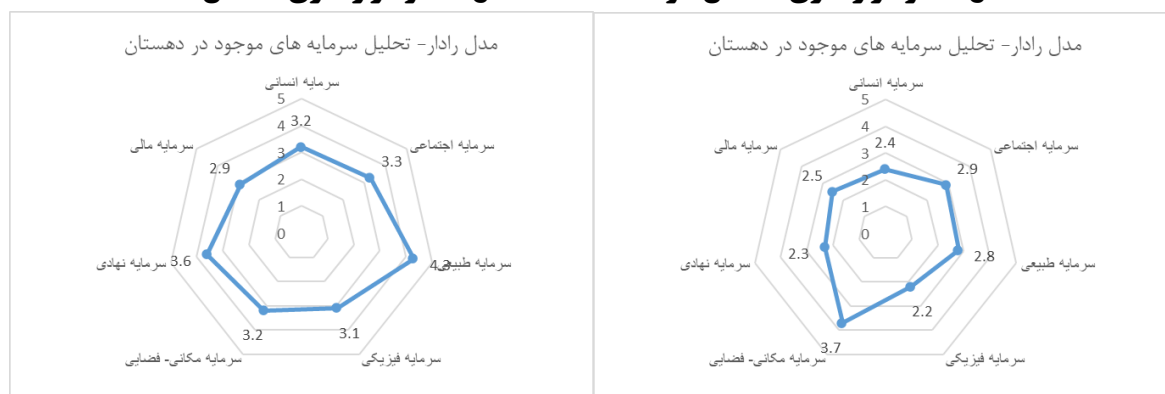
سرمایه	حومه	انده	تهلاب	تمین	لادیز	جون آباد	ریگ ملک
سرمایه انسانی	3.8	3.2	2.4	3.2	2.9	2.3	2.2
سرمایه اجتماعی	3.5	3.1	2.9	3.3	3.0	2.7	2.6
سرمایه طبیعی	2.7	3.3	2.8	4.3	4.1	3.3	3.6
سرمایه فیزیکی	2.5	2.3	2.2	3.1	3.2	3.0	2.9
سرمایه مکانی- فضایی	4.1	3.3	3.7	3.2	3.7	2.9	4.0
سرمایه نهادی	3.8	3.0	2.3	3.6	3.6	2.5	2.3
سرمایه مالی	3.2	2.4	2.5	2.9	2.6	2.1	2.2

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

شکل ۳. نمودار راداری دهستان انده

شکل ۲. نمودار راداری دهستان حومه

شکل ۵. نمودار راداری دهستان تمین

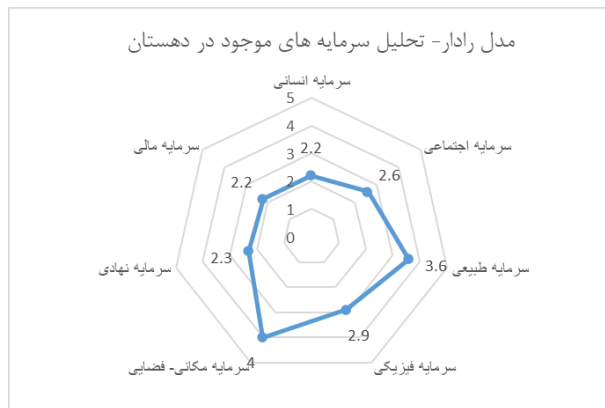
شکل ۴. نمودار راداری دهستان تهلاب

شکل ۷. نمودار راداری دهستان جون آباد

شکل ۶. نمودار راداری دهستان لادیز

شکل ۸. نمودار راداری دهستان ریگ ملک

اولویت‌بندی ظرفیت‌های روستایی

در دهستان‌های شهرستان میرجاوه ظرفیت‌های موجود جهت توسعه و تنوع‌بخشی به شرح جدول زیر است.

جدول ۱۲. اولویت‌بندی دهستان‌ها بر اساس انواع سرمایه‌های بالقوه (ظرفیت‌ها)

نام دهستان	لادیز	تمین	انده	جون آباد	حومه	ریگ‌ملک	تهلاب
سرمایه طبیعی	سرمایه طبیعی	سرمایه طبیعی	سرمایه مکانی -	سرمایه طبیعی	سرمایه مکانی -	سرمایه مکانی -	سرمایه مکانی -
سرمایه اجتماعی	سرمایه اجتماعی	سرمایه اجتماعی	سرمایه انسانی	سرمایه فیزیکی	سرمایه نهادی	سرمایه فضای	سرمایه فضای
سرمایه انسانی	سرمایه انسانی	سرمایه اجتماعی	سرمایه نهادی	سرمایه مکانی -	سرمایه فضای	سرمایه فضای	سرمایه اجتماعی
سرمایه مکانی -	سرمایه مکانی -	سرمایه مکانی -	سرمایه	سرمایه نهادی	سرمایه اجتماعی	سرمایه فضای	سرمایه طبیعی
فضایی	فضایی	فضایی	اجتماعی	سرمایه	سرمایه انسانی	اجتماعی	سرمایه مالی
سرمایه فیزیکی	سرمایه فیزیکی	سرمایه انسانی	سرمایه مالی	اجتماعی	سرمایه مالی	سرمایه نهادی	سرمایه انسانی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

(۵) نتیجه‌گیری

ظرفیت هریک از دهستان‌ها به‌طور خلاصه به شرح زیر است. دهستان حومه بر مبنای سرمایه مکانی - فضایی توسعه مشاغل کشاورزی با رویکرد توسعه باغات، فعالیت‌های مرتبط با حمل و نقل، بازارچه مرزی، خدمات مصرفی و بازار و خرده‌فروشی و عمده‌فروشی است. مشاغل روستاهای دهستان انده فعالیت‌های بازارچه مرزی و سرمایه طبیعی کشاورزی کم نهاده و پرورش دام و طیور. مشاغل روستاهای دهستان تهلاب فعالیت‌های مرتبط با حمل و نقل و لجستیک، بازارچه مرزی، خدمات مصرفی و بازار و خرده‌فروشی و عمده‌فروشی، مشاغل روستاهای دهستان تمین بر مبنای سرمایه طبیعی خصوصاً فعالیت‌های مرتبط گردشگری و کشاورزی کم نهاده و پرورش طیور، مشاغل روستاهای دهستان لادیز بر مبنای سرمایه طبیعی خصوصاً فعالیت‌های مرتبط کشاورزی و پرورش دام و طیور، عمده مشاغل روستاهای دهستان جون‌آباد بر مبنای سرمایه طبیعی خصوصاً فعالیت‌های مرتبط کشاورزی کم نهاده و پرورش دام سبک (بز) و عمده مشاغل روستاهای دهستان ریگ‌ملک فعالیت‌های مرتبط با حمل و نقل و لجستیک، بازارچه مرزی و فعالیت‌های کشاورزی نظیر کشت علوفه‌جات، نخلیات و پرورش شتر می‌باشد. در نتیجه می‌توان گفت؛ ظرفیت‌های اقتصادی دهستان‌های شهرستان میرجاوه براساس موقعیت جغرافیایی متفاوت است. نتایج تحلیل‌ها نشان داد در چارچوب رسته‌های اولویت‌دار اشتغال فراگیر؛ ظرفیت‌های دهستان‌های شهرستان میرجاوه متفاوت است. نتایج تحلیل فوق که به ظرفیت‌شناسی و ظرفیت‌سازی اشتغال از طریق مدل هفت سرمایه و مدل رادار پرداخت نشان داد بیشترین ظرفیت به ترتیب در روستاهای دهستان‌های لادیز، تمین، انده، جون‌آباد و حومه وجود دارد. کمترین ظرفیت به ترتیب در روستاهای دهستان تهلاب و سپس ریگ‌ملک وجود دارد. نتیجه می‌گیریم برنامه‌ریزی آمایشی توسعه اشتغال روستایی در دهستان‌های مورد مطالعه نیازمند توجه به تفاوت‌ها مکانی و استعداد‌های متفاوت هر کدام از آبادی‌های دهستان است. با توجه به نتایج تحقیق و تحلیل‌های انجام شده در زمینه ظرفیت‌های اقتصادی نواحی روستایی در دهستان‌های مختلف شهرستان میرجاوه می‌توان پیشنهادهایی به شرح ذیل برای تحقق توسعه پایدار روستایی منطقه مورد مطالعه ارائه داد.

مطالعه حاضر با مطالعه عنابستانی و همکاران (۱۳۹۰) که به تحلیل موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستاهای مرزی مریوان پرداختند و عامل نهادی و مدیریتی را در تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی موثر دانسته‌اند هم‌راستایی دارد زیرا عوامل نهادی و مدیریتی در تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی میرجاوه تاثیر بسزایی داشته است.

این پژوهش با مطالعات پوررمضان و اکبری (۱۳۹۳) که اثرات صنایع تبدیلی کشاورزی را وسیله افزایش درآمد و خودکفایی می‌دانند، هم‌راستایی دارد زیرا صنایع تولیدی و تبدیلی و متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی نقش مهمی در خودکفایی جامعه روستایی در میرجاوه دارد.

همچنین با مطالعه لوکیچ (۲۰۱۲) که اثرات بازارچه‌های مرزی را بر اقتصاد مناطق روستایی با اهمیت می‌داند نیز هم‌راستا است زیرا روستاهای مرزی میرجاوه که تبادلات تجاری با پاکستان دارند، نسبت به

دیگر روستاها از وضعیت اقتصادی بهتری برخوردارند. با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- تدوین الگوی توسعه روستایی با تمرکز بر ملاحظات آمایشی؛
- تدوین الگوی سطح‌بندی و افزایش دسترسی به خدمات در مناطق روستایی شهرستان میرجاوه؛
- انجام مطالعات طرح منظومه پایدار روستایی - اجرای برنامه‌های آموزشی - مهارتی و اعتباری برای توسعه مشاغل خانگی در مناطق روستایی با تاکید بر تقویت زنجیره کسب و کار؛
- اجرای طرح آبرسانی به روستاها در دهستان‌های شهرستان میرجاوه؛
- ایجاد صنایع کوچک و متوسط و زنجیره مکمل تولیدات کشاورزی؛
- شناسایی پتانسیل‌های سرمایه‌گذاری و اشتغال روستایی با مشارکت جامعه محلی؛
- اجرای طرح توسعه انرژی‌های نو در مناطق روستایی مستعد در دهستان‌های شهرستان میرجاوه؛
- تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستاهای هدف گردشگری؛
- تهیه و اجرای طرح توسعه گردشگری و بوم‌گردی در مناطق روستایی با رویکرد مشارکتی و تسهیل‌گری؛
- طرح تسهیل مشارکت مردمی و تحصیل کردگان دانشگاهی در برنامه‌ریزی روستایی در دهستان‌های شهرستان میرجاوه؛
- طرح توانمندسازی اجتماع محور زنان روستایی و عشایری در دهستان‌های شهرستان میرجاوه؛
- تدوین سند راهبردی توسعه خدمات الکترونیک روستایی؛
- شناسایی محصولات دارای پتانسیل بالای تولید در روستاها و ایجاد زنجیره ارزش و خوشه کسب و کار؛ و
- تهیه و اجرای طرح‌های ساماندهی و بهسازی بافت‌های فرسوده روستایی در دهستان‌های شهرستان میرجاوه.

۶ منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی، (۱۳۹۳)، آمایش سرزمین و نقش آن در تبیین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، نشر الگوی پیشرفت، تهران.
- ابراهیم‌زاده، عیسی، (۱۳۹۴)، تحلیلی بر چالش‌ها و آسیب‌های تحقق عدالت فضایی - مکانی در ایران از منظر آمایش سرزمین، چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت؛ گذشته، حال، آینده؛ پیشرفت ایران؛ ۳۰-۳۱ اردیبهشت، مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، تهران.
- پوراصغر سنگاچین، فرزاد، (۱۳۸۷)، مروری بر تحولات آمایش سرزمین در ایران از ۱۳۴۷ تا ۱۳۷۷، هفته نامه برنامه، سال هفتم، شماره ۲۸۸، تهران.
- پورطاهری، مهدی، علی احمدآبادی و مهناز رهبری، (۱۳۹۴)، امکان‌سنجی نواحی مستعد کشت پسته در شهرستان دامغان با استفاده از رهیافت ویکور، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۲۰، زمستان ۹۴، صص ۹۷-۱۱۰.
- تقی‌زاده، فاطمه، (۱۳۸۷)، آمایش سرزمین، مقاله‌ای از دانشنامه مدیریت شهری و روستایی موسسه فرهنگی، اطلاع‌رسانی و مطبوعاتی/ سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران.
- جوان، جعفر و حیدری مکرر، (۱۳۸۹)، نقش چاهک‌ها در متنوع‌سازی اقتصاد روستایی شهرستان زهک استان سیستان و بلوچستان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۶، تابستان ۹۰، صص ۶۶-۵۴.

- حسین‌زاده دلیر، کریم، (۱۳۸۰)، برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات سمت، چاپ اول.
- زیاری، کرامت‌اله، (۱۳۷۸)، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه یزد.
- سجاسی قیداری، حمدالله، سیدرضا حسینی کهنوج و کبری مرادی، (۱۳۹۷)، اثرات تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی بر تاب‌آوری معیشت روستاییان در دهستان رادکان شهرستان چناران، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هفتم شماره دوم، تابستان ۹۷، صص ۷۰-۶۰.
- شفقتی، مهدی، زهرا حجازی‌زاده و حسن افرخته، (۱۳۹۷)، پتانسیل‌های اقلیمی موثر جهت برنامه‌ریزی و توسعه صنعت گردشگری در استان گیلان، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیستم، شماره ۵۶، صص ۱۸-۱.
- طرح تکمیل و بهنگام‌سازی مطالعات طرح جامع نواحی استان سیستان و بلوچستان، (۱۳۸۸)، مهندسان مشاور گزینه، سازمان برنامه و بودجه، زاهدان.
- عبدالملکی، حجت‌الله و مریم اولیایی، (۱۳۹۲)، تحلیل تطبیقی مدل‌ها و عوامل مؤثر بر مزیت‌سنجی - منطقه‌ای، مزیت‌های پنهان در مقابل مزیت‌های آشکارشده (مورد: منطقه خراسان)، مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، سال ۲۰، شماره ۶، صص ۳۴-۱.
- علوی‌زاده، محمد و مهدی کرمانی، (۱۳۸۹)، متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی رویکردی نوین در توسعه پایدار روستایی، کشاورزی در ایران ۱۴۰۴، مهرماه ۱۳۸۹، صص ۳۱۹-۳۱۱.
- عنابستانی، علی اکبر، هادی طیب نیا، حمید شایان و محمدرضا رضوانی، (۱۳۹۰)، تحلیل موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۳، پیاپی ۱۰، صص ۱۱۱-۸۷.
- فرجی‌دانا، احمد، (۱۳۷۱)، آمایش سرزمین و توسعه فضایی یکپارچه، فصلنامه تحقیقات اقتصادی، دوره ۳۱، شماره ۴۶، صص ۲۴-۱، دانشگاه تهران.
- کلانتری، خلیل، (۱۳۸۰)، مدل‌های کمی در برنامه‌ریزی (منطقه‌ای، شهری و روستایی)، تهران، انتشارات فرهنگ صبا.
- مخدوم، مجید، (۱۳۸۸)، شالوده آمایش سرزمین، چاپ سوم انتشارات دانشگاه تهران.
- معصومی‌اشکوری، (۱۳۸۵)، اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات پیام، تهران.
- Adams, N. Jeremy, A.& Neil H., 2006, **Regional Development and Spatial Planning in an Enlarged, European Union**, publish by ASHGATE, Antony Rowe Ltd.
- Baltic Euroregional Network(BEN), 2008, **recommendations for increas of the role of euroregions/gross-border peration structores in the spatial development process in the baltic sea region(lithuania, latvia, estonia, and russia)**, europenunion, tallinn (from:<http://www.benproject>).